

OSMANLI FETHİ ÖNCESİ MACAR TOPLUMSAL YAPISI VE GYÖRGY DÓZSA* AYAKLANMASI

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ*

Özet

Macar tarihinin değişimlere en çok maruz kaldığı ve Macar milletinin en çok mücadele verdiği Macar Orta Çağı, Mohaç Meydan Savaşı ile son buldu. Bu dönemde, 1514 yılında baş gösteren köylü ayaklanması hem de Macar Devleti hem de Macar toplumu için dramatik sonuçları beraberinde getirdi. Ayaklanmanın amacı millî varlık düşüncesi temelinde, Sekel topraklarında toplumsal eşitliğin sağlanması olsa da hareket; Mohaç öncesi Macar merkezi otoritesi için büyük sayıda insan kaybı anlamına geliyordu.

Çalışmanın amacı, bu ayaklanmada yer alan insanların amaçlarının ne olduğu ve ayaklanmanın Macar Devleti ve toplumu adına ne tür değişimleri beraberinde getirdiği sorularına cevap vermektir.

Anahtar Kelimeler

György Dózsa, Mohaç, ayaklanma, Osmanlılar, János Szapolyai.

THE HUNGARIAN SOCIAL STRUCTURE AND THE GYÖRGY DÓZSA INSURRECTION BEFORE THE OTTOMAN CONQUEST

Abstract

The Hungarian Medieval Age, ended with the battle of Mohács, was the most diverse era of the Hungarian history and the hardest period of the Hungarian nation. In this period, the peasants' movement of 1514 brought dramatically changes for both the Hungarian state and the Hungarian society. The main goal of the insurrection was the implementation of the social equality, which was rooted in the demand for the national existence. On the other hand this resulted to casualties for the central rule before the battle of Mohács.

The present goal of work is to answer questions of what was the aim of the people who took part in the insurrection, and what kind of changes the insurrection brought to the Hungarian state and the Hungarian society.

Key Words

György Dózsa, Mohács, insurrection, Ottomans, János Szapolyai.

* Almanca Georg Dózsa, Romence Gheorghe Doja, Slovence Juraj Dóža, Hırvatça Juraj Doža.

* Dr. Macaristan Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Araştırmaları Birimi Öğretim Elemanı, cagataycapraz@gmail.com

I. MACAR KRALLIĞI'NDA FEODALİZMİN YÜKSELİŞİ

Toprak sahipleri ve köylüler arasında gevşek bir ilişkinin hüküm sürdüğü Árpád¹ Hanedanlığı döneminin (972 – 1301) sonuna doğru Macar soylularının politik ve toplumsal ayrıcalıklarının öngören istekleri artmaya başladı. Oligarşinin gittikçe kemikleştiği bu yapısal değişim, 15. yüzyıla gelindiğinde Macar serflerinin doğrudan feodal beylerin egemenliği altına girmesiyle sonuçlandı.² Yapılan tarımın niteliği, işlenen ürünün türü ve toplanan vergi doğrudan toprak beyinin isteği doğrultusunda belirlenmekteydi. Feodal beylerin mali taleplerinin yanı sıra krallık gelirlerinin büyük kısmı serflerden karşılanmaktaydı.³ Serflerin topraklarını bırakmaya hakkı olsa da feodal beye bunun için ödemek zorunda oldukları *terragium* vergisi onları pratikte toprağa bağlıyordu.⁴ Osmanlıların sınır köyleri başta olmak üzere Macar topraklarının iç kısımlarına doğru gerçekleştirdikleri akınlar köylülerin durumunu daha da zorlaştırdı.

Jagello Hanedanlığı döneminde (1386 - 1572) merkezi otoritenin zayıflaması aristokratları güçlendirdi.⁵ Serflerin hukuki durumunu kanunlar değil feodallerin müstebitliği belirlemeye başladı.⁶ Bununla beraber köylülerin vaziyetini nisbeten iyileştiren düzenlemeler de mevcuttu; çiftçilerin köy muhtarı ve rahip seçme hakları vardı ve yargı işlerinde feodalden önce onlara tâbi idiler.⁷ Ancak dava açma feodalın izniyle mümkün olmaktaydı. Bunun dışında toprak sahibinin elinde vergileri yükseltmek gibi bir tehdit ögesi bulunduğundan davanın ya da dava sonuçlarının feodali tatmin etmesi gerekmekteydi.⁸

Yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü Macaristan'da birincisi 1437'de Budalı Antal Nagy, ikincisi 1514'te György Dózsa yönetiminde olmak üzere iki büyük köylü ihtilali ortaya çıktı. Budalı Antal Nagy idaresindeki ayaklanma, serbest taşınma hakkının kaldırılması ve vergilerin arttırılması nedeniyle Erdel'de başladı.⁹ György Lépes'in paranın ayarının düşük olduğunu öne sürerek üç yıl boyunca vergi toplamaması ve 1437'de üç yıllık verginin tek bir kalemden ödenmesini talep

¹ Türkçeleşmiş kelimeler hariç (Esztergom = Estergon, Temesvár = Tımişvar, Gyula = Güle), özel isimler orijinal halleriyle yazıldığından aşağıda Macarca harflerin okunuşlarına yer verilmiştir. Sunulan kuralların dışında Türkçede olduğu gibi Macarcada da her ses aynı şekilde, açıkça söylenir.

á: Uzun a şeklinde okunur. / c: Almanca "zahn" kelimesindeki z gibi t ve s birlikte söylenir. / é: Telaffuzu uzun i şeklinde yapılır. / gy: D ve y harfleri birlikte söylenir. / dzs: Türkçedeki c sesini karşılar. / í: Telaffuzu uzun i şeklinde yapılır. / j: Türkçedeki y sesini karşılar. / ly: Türkçedeki y sesini karşılar. / ó: Uzun o şeklinde okunur. / ő: Uzun ö şeklinde okunur. / s: Türkçedeki ş sesini karşılar. / sz: Türkçedeki s sesini karşılar. / ú: Uzun u şeklinde okunur. / ü: Uzun ü şeklinde okunur. / zs: Türkçedeki j sesini karşılar.

² István Tringli, *Az újkor hajnalja 1440 – 1541*, Vince Kiadó, Budapest 2003, s. 101 – 108.

³ János Honvári, *Magyarország gazdaság története (A honfoglalástól a 20. század közepéig)*, Aula Kiadó, Budapest 1996, s. 35.

⁴ Gyula Szeff, *Nép, nemzet, állam; válogatott tanulmányok*, Osiris Kiadó, Budapest 2002, s. 493.

⁵ Macar yazarların bir kısmı Macar merkezi otoritesindeki zayıflamayı Kral Mátyás'ın ölümüyle başlatmaktadır. Onlara göre ülkedeki askerî ve ekonomik yükseliş idare tarafından gerçekleştirilen reform hareketlerinin bir sonucu değil, Mátyás'ın despotik idaresi sayesinde vücut bulmuştur. Kralın 1490 yılındaki ölümü kendisi tarafından kurulan düzenin tümden yıkılmasını da beraberinde getirmiş, feodaller eski güçlerini geri kazanmışlardır. Ferenc Glatz, *A magyarok krónikája*, Officina Nova, Gütersloh Mahndruck 1995, s. 203; Péter Kovács, *Matthias Corvinus*, Officina Nova, Budapest 1990, s. 71.

⁶ Gyula Kristó – János Barta – Jenő Gergely, *Magyarország története előidőkől 2000-ig*, Pannonica Kiadó, Budapest 2002, s. 181.

⁷ Elemér Mályusz, "A mezővárosi fejlődés", Székely György, der., *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1956, ss. 129.

⁸ Gyula – Barta vd. *Magyarország története előidőkől 2000-ig*, s. 183.

⁹ Elemér Mályusz, "Az 1514. évi jobbagyháború okai", *Társadalomtudomány*, VI/5, Május 1926, ss. 375.

etmesi fitili ateşledi.¹⁰ İsyân, serflerin vasiyet ve özgür taşınma hukukunu iyileştirme ve vergileri azaltma konusunda feodalleri ikna etse de başarısızlıkla sonuçlanacak, hareket soyluların orduları tarafından bastırılacaktı.¹¹

II. DEĞİŞEN KOŞULLAR VE GYÖRGY DÓZSA AYAKLANMASI'NIN ARKA PLANI

György Dózsa'nın önderliğini yaptığı köylü hareketi, krallığın büyük kısmına hızla yayıldı. Bu nedenle 77 yıl önceki ayaklanmaya nazaran farklılık gösterdi.¹² Başkaldırıya özellikle ekonomisi bağçılığa ve inek ticaretine dayalı köylerin çiftçileri katıldı.¹³ Kalkışmanın bu özelliği niteliğini de bir bakıma özetlemektedir. Şöyle ki, Macar Krallığı'nda bağcılık ve hayvan ticareti en fazla gelir getiren iş kollarıydı, bu çiftçiler toprak işlemek yerine ticaretle uğraşıyordu.¹⁴ Dolayısıyla ilgili yörelerde feodallerin baskısı tahıl üretimi yapılan köylere oranla çok daha fazla hissediliyordu.¹⁵ Böylece Sekel kökenli György Dózsa'nın, aristokratların toplumsal ve ekonomik egemenliğine karşı Sekel topraklarında sosyal eşitliğin kurulmasına yönelik hareketinin alt yapısı ortaya çıktı. Ona göre ülke idaresinde bir kral bir de kilise yeterliydi.¹⁶

Ayaklanmaya katılanların serfler değil özgür köylüler oldukları gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Ancak Sekel topraklarında da keskin toplumsal sınıf farklılıkları olduğunu belirtmemiz gerekir. Öyle ki ayaklanmada köylülerin yanında küçük toprak sahipleri de yer almıştır.¹⁷

Ekonomik unsurların yanında György Dózsa'nın idare ettiği hareketin ideolojisini dini etmenler tamamladı. Jan Hust, 1415 yılında Çek topraklarında dinde yenileşmeyi öngören bir mezhebin başını çekmeye başladı. Husitizm olarak adlandırılan dinsel düşünce, temellerini Alman feodallerine ve Roma Katolik Kilisesi'ne duyduğu öfkeye dayandırıyor.¹⁸ Hareket, feodallere karşı toplumsal eşitliği

¹⁰ Lajos Rácz, "Egyház – állam – közigazgatás a feudalizmus idején", Jenő Gergely – Lajos Izsák, der., *A Magyar államiság ezer éve*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2001, ss. 247.

¹¹ István Draskóczy'ye göre merkezi otoriteden beklenti, toplumsal düzende sorunlara neden olan etkenlerin ortadan kaldırılmasıydı. Ancak feodallerin çıkar alanlarının korunması gerginliği daha da arttırmış ve Dózsa'nın başını çektiği ayaklanmanın nedenini teşkil etmiştir. István Draskóczy, *A tízenötödik század története*, Pannonica Kiadó, Budapest 2000, s. 45.

¹² Çiftçilerin merkezi otorite tarafından Osmanlılara karşı silah altına alınarak askeri kimliğe kavuşturulmaları, başka bir deyişle hareketin başlangıçtaki meşru yapısı katılımları arttırmış gibi düşünülebilir. Fakat bu kitlenin ilk fırsatta silahlarını toprak sahiplerine karşı çevirmesi köylü ve serflerin idareye karşı duydukları öfkeyi göstermektedir. István Rugonfalvi Kiss, *Székely nemzet története*, Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő 2004, s. 172.

¹³ Endre Márosi, "Dózsa György parasztháborúja", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/3, Szeptember 1972, ss. 387.

¹⁴ Gyula Dudás, *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*, Engel A., Szeged 1887, s. 7.

¹⁵ Honvári, *Magyarország gazdaság története (A honfoglalástól a 20. század közepéig)*, s. 36.

¹⁶ István Imreh, *Székelyek a múlt idöben*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1987, s. 82.

¹⁷ Vasal sözcüğü Orta Çağ Avrupası'nda feodal anlamını içermektedir. Ekonomik yapıya bu çerçeveden bakıldığında küçük toprak beyinin neden köylünün yanında ayaklanmaya katıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Toprak beyi vasal ünvanını, kendisinden daha büyük olan beyden arazi elde etmesi sonucu alıyordu. Karşılığında ise silahlı ya da diplomatik hizmetleri yerine getiriyordu. Böylelikle vasal kendinden daha büyük beyin korumasını kazanıyordu. Beáta Varga, *Önállóság, autonómia vagy alávetettség*, Bölcsész Konzorcium – Jate Press, Szeged 2008, s. 18. Küçük toprak sahiplerinin ekonomik durumu için bkz. András Kubinyi, "A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén", Ferenc Szvircsek, der., *Discussiones Nogradenses 1.*, Salgótarján 1984, ss. 16.

¹⁸ Péter Bán, *Magyar történelmi fogalomtár*, K. 1, Gondolat, Budapest 1989, s. 201.

öngören yapısı nedeniyle Macar köylüleri arasında da hızla yayıldı.¹⁹ Budalı Antal Nagy'ın ayaklanmasında da kendini gösteren husitizm, feodal bey ve serfler arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi nedeniyle György Dóza hareketinin dayanak noktalarından biri haline geldi ve "ülke idaresinde bir kral bir de kilise yeterli" fikrinde vücut buldu.²⁰ Aynı dönemde Avrupa'da baş gösteren ekonomik kriz, olayları geri dönülmez bir aşamaya getirdi.

III. GYÖRGY DÓZSA VE AYAKLANMANIN BAŞLAMASI

1513'te X. Leo, Papalık makamına oturduktan birkaç ay sonra Osmanlılara ve Tatarlara karşı haçlı seferi ilan etti. Kararın uygulamaya geçirilmesi için Estergon Başpiskoposu Tamás Bakócs görevlendirildi.²¹ X. Leo'nun emri Polonya, Litvanya, Rutinya, Çek ve Macar Krallıklarının, Baltık ve İskandinav ülkelerinin; ayrıca Ortodoks Moskova Hükümdarlığı'nın ve Eflak'ın milletlerini silaha çağırıyordu.²² Haçlı üniformayı giyip silaha sarılan herkesin tüm günahlarının af olunacağı duyuruldu.²³ Papalık'ın emrinin pek çok ülkeyi kapsamasına rağmen haçlı ordusu yalnızca Macaristan'da, 1514 ilkbaharından itibaren toplanmaya başladı. Orduların idaresi için San Francesco rahipleri görevlendirildi.²⁴

Papalık'ın emri doğrultusunda Aşağı Macaristan ordularının Generali István Bátori'nin Hırvat – Slavon kuvvetleri kendi bölgelerinde, Erdel Voyvodası János Szapolyai'nin orduları ise Bulgaristan'a doğru harekete geçti. Haçlı ordularının toplanma merkezi Peşte idi.²⁵ Düzensiz ordulardan oluşan bu kuvvetlerin idaresi, Macar Krallığı'na bağlı yüksek rütbeli bir komutana değil Sekel kökenli Belgradlı bir süvari olan György Dózsa'ya verilmişti. Kaynakların Sekelli György diye anıldıkları bu kişi bir Osmanlı süvarisiyle yaptığı düello neticesinde kahraman olarak ün saldı.

György Dózsa'nın ün salmasıyla ilgili olarak Tubero şunları kaydetmektedir:²⁶
“...Duna ve Sava'nın birbirine karıştığı kalede, Taurinum'da yiğit bir şovalye idi... ..bu kaleye Nandorféhvár²⁷ diyorlardı. Bir Türk atlı birliği Szendrő'den yağma için Belgrad yakınlarına geldi... Belgrad'ın Macar muhafızları bunu haber alınca atlarına bindikleri gibi süvar oldular. Tam da küçük bir savaşın başında diğerlerinden daha ihtiyatlı bir atta oturan, daha soylu ve daha yiğit bir Türk, Macar komutanının adını söyleyip şöyle seslendi:

¹⁹ Tibor Kardos, "Huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház alakulásában", *Századok*, LXXXIV/1, Január 1950, ss. 123.

²⁰ József Soós, "Az 1514 évi parasztháború jellegének és ideológiájának fő vonásai", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/3, Szeptember 1972, ss. 449.

²¹ Draskóczy, *A tizenötödik század története*, s. 46.

²² István Nemeskürty, *Órfla vágta sebé, Magvető Kiadó*, Budapest 1975, s. 28.

²³ Jenő Gergely, *Pápaság története*, Kossuth Kiadó, Budapest 1982, s. 458.

²⁴ Jenő Szűcs, "A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága", *Levéltári Közlemények*, XLIII/1, Január 1972, ss. 217.

²⁵ István Rugonfalvi Kiss, *A nemes székely nemzet képe*, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz 2009, s. 149.

²⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış tarihçi Ludevico Tubero'nun Kral Lajos dönemi (1455 – 1527) hakkında kaleme aldığı notlardan. Bkz. László Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, Hungária, Budapest 1950, s. 108 – 110.

²⁷ Belgrad.

...Topraklarınız çorak, harplerden burada insan kalmamış, burada gaza edecek hiçbir yer yok! (...) Siz Macarlar, aranızda onuru olan ve cesaretine güvenen varsa çıkısın meydana da benimle savaşa dursun!

Türkün sözleri György'ün gücüne gitti. Atına huz verip mızrağını kaptığı gibi mütevazice meydan okuyan Türkü hedef aldı, zırhının üzerinden Muhammedi'nin göğsünü yardı (...) Ulaszló olanları duyduğunda yiğide cesaretinden dolayı kırk yaşayanının, bağının ve ekininin bol olduğu bir köy bağışladı."

Tubero, Haçlı seferinin ilan edilmesini de şöyle aktarmaktadır:²⁸ "Estergon Başpiskoposu kardinal Tamás, Papa X. Leo'dan Papalık havarisi olarak tayinini istedi. Geliri yüksek bu mevkiyi elde edip Roma'dan Macaristan'a ulaşıncı Türklere karşı ayaklanmaları halinde günahlarının af olunacağını söyleyip Macarları kıskırtmaya başladı. (...) Bu haber ülkede yayılınca sukuneti sevmeyen György, Kardinal'e gitti. Ona kısa süre içinde Türklere karşı bir Macar ordusu toplayacağına söz verdi. Bunun karşılığında Macar aristokratlar soylu ayaklanmayı destekleyecekler, en azından bir engel çıkarmayacaklardı..."

Macaristan'da Peşte'nin dışında Abauj – Zemplén, Békés – Bihar, Csanád ve son olarak Bács – Bodrog eyaletlerinde haçlı orduları için dört büyük ordugah kuruldu.²⁹ Dózsa idaresindeki ordu büyük ihtimalle Erdel Voyvodası János Szapolyai'den aldıkları destekle doğruya doğru ilerlemeye başladı.³⁰ Osmanlılara karşı haçlı seferi ilan edilmesiyle birlikte derebeyine, yüksek vergilere ve angaryaya tâbi köylüler çareyi György Dózsa'nın birliklerine katılmakta buldu.³¹ Ancak Macar toprak sahipleri, başlayan askeri organizasyonun çoğunluğu oluşturan toplumsal sınıfın taleplerinin etkisi altına gireceğini tahmin edemedi. Ayrıca orduların işesinde baş gösteren sıkıntılar, köylülerden oluşturulmuş askeri birliklerde toprak sahiplerine olan kızgınlığı artırıp toplumsal gerginliğe yol açtı.³² Lâkin bu büyüklükteki bir ordunun yiyecek temini zengin toprak sahiplerinin desteğiyle sağlanabilirdi; ancak umulan destek gelmediğinden ordular zahire gereksinimlerini civar köylerde yaptıkları yağmalarla karşılamaya başladı.³³ Sefere katılan köylülerin ailelerinden feodallerin intikam aldığı yönündeki söylentilerin yayılması ise köylü birliklerinin Macar soylularına ait konakları, ambarları ateşe verip vergi toplayan görevlileri türlü işkencelerden geçirmelerini beraberinde getirdi.³⁴

Macar aristokratları aleyhine gelen haberler, köylü kuvvetlerinin amaçlarına yeni bir kimlik kazandırdı. György Dózsa insiyatifi ele alarak haçlı seferi için harekete geçen, ancak toprak sahiplerine karşı büyük tepki duyan kitleyi idaresi altında birleştirdi; hareket böylelikle silahını feodallere doğrulttu. Bunun yanı sıra sefe-

²⁸ Tubero'dan. Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 110 – 112.

²⁹ Ervin Pamlény – György Székely, *Magyarország története*, K. 1, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1964, s. 148.

³⁰ István Tringli, *Magyarország története (Mohács felé 1490 – 1526)*, K. 8, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, s. 72.

³¹ György Székely – László Geréb, "A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514", *Századok*, LXXXIV/3, Júluis 1950, ss. 418.

³² Lajos Elekes, "Hunyadi hadserege", *Századok*, LXXXIV/1, Január 1950, ss. 111.

³³ *Agm.*, ss. 113.

³⁴ Büyüyen ayaklanmanın ideolojik yapılanması hakkında bkz. Jenő Szűcs, "A Dózsa – parasztháború ideolojija", *Valóság*, XV/11, November 1972, ss. 13.

re katılan rahipler askerleri, harekette yer almayan soylulara karşı kıskırttı.³⁵ Şunu da belirtmek gerekir ki, György Dózsa'nın emri altındaki kuvvetler her ne kadar Osmanlıları durdurmak için idare tarafından seferber edilmişse de birliklerin böyle bir gücü yoktu.³⁶

Dózsa ile birlikte hareket eden en önemli din adamı Lőrinc Mészáros idi. Cegléd papazlarından biri ya da Bács Kenti'nin bir rahibi olan Lőrinc Mészáros, ayaklanma esnasında bazı birliklere komutanlık yapmıştır. Timişvar Savaşı'ndan (15 Haziran 1514) sonra Bihar'a kaçmış, Dózsa'nın yakalanmasından sonra (16 Haziran 1514) toprak sahiplerine intikam baskınları düzenlemiştir.³⁷ Ancak iltica ettiği Zilah Kenti'nin sakinleri tarafından János Szapolyai'ye teslim edilmiş ve hemen ardından idamı gerçekleştirilmiştir (1514 Temmuz sonu).³⁸

Ayaklanmada sadece fakir din adamları yer almamıştır. Örneğin kronikçi György Szerémi, Ambrus adında bir kimseden bahsetmektedir. Kendisi Krakko Üniversitesi'nden mezun olmuş ve Ványa Şehri katolik rahibiyken ayaklanmaya katılmıştır.³⁹ Dolayısıyla başkaldırıları arasındaki kilise karşıtlığı Hıristiyanlığa duyulan bir öfkenin ürünü değil, kilisenin toplumsal ve ekonomik baskısının ortadan kaldırılmasıyla ilgiliydi. Hareketin husitist özellikler göstermesi de bundan kaynaklanıyordu.⁴⁰

Dózsa soylu sınıfının temsil ettiği düzenin değiştirilmesini talep etti. Her an köylü mertebesine inebileceklerini bildiklerinden fakir, küçük toprak sahipleri harekette köylülerin yanında yer aldı. Onlar oligarşi karşısındaki tek çıkış yolunu Dózsa'nın yanında mücadele vermekte gördü.⁴¹ Bununla beraber askeri tecrübelelerinden yararlanmak amacıyla bazı toprak sahiplerini köylülerin zorla hareketlerine kattıklarını da kaydetmemiz gerekir.⁴²

Köylülerden oluşan orduların karargahının Buda'da olması dikkati çeken bir diğer husustur.⁴³ Dolayısıyla Macar Sarayı'nın askerler arasında yayılan düşüncelerin ve güçlenen tepkinin farkına varmaması olası değildir. Ancak askerlerin yatıştırılmalarına ilişkin bir veri henüz gün ışığı görmemiştir. Buda'daki karargah günlerinin sonunda ise Dózsa, Hırvatistan'da Knin Kalesi'ni kuşatan Osmanlıların durdurulması gibi gerçekleştirilmesi imkansız bir emir aldı.⁴⁴

Karışıklıkların artması üzerine Tamás Bakócz 15 Mayıs'ta karargahlara asker katılımını yasaklayan emrini duyurdu, iki hafta sonra ise seferlerin durduruldu-

³⁵ Géza Féja, *Dózsa György*, Mefhosz Könyvkiadó, Budapest 1939, s. 86.

³⁶ 16. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 7000 yeniçeri ve 90 000 tımarlı sipahisinin mevcut olduğu bilinmektedir. Bkz. Rhoads Murphy, *Ottoman Warfare (1500–1700)*, UCL Press Limited, London 1999, s. 16-37

³⁷ Nándor Ivai, *Cegléd története*, Studia Comitatus, Pest Megyei Múzeumok Igazgatóság, Budapest 1982, s. 151.

³⁸ Gábor Berta – Antal Fekete Nagy, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat, Budapest 1973, s. 29.

³⁹ László Juhász – György Székely, *Szerémi György Magyarország Romlásáról*, Magyar Helikon, Budapest 1961, s. 63.

⁴⁰ András Kubinyi, "A parasztság hétköznapi élete a középkori Magyarországon", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, XXI/17, Január 1984, ss. 225.

⁴¹ Erik Molnár, *A magyar társadalom története az Árpád kortól Mohácsig*, Szikra, Budapest 1949, s. 234.

⁴² Szűcs, "A Dózsa – parasztháború ideológiája", ss. 24.

⁴³ András Kubinyi, "A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlatja", *Századok*, CXXVIII/2, Március 1994, ss. 111.

⁴⁴ Sándor Márki, *Dósa György 1470-1514*, Dézsi Lajos, der., A Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1913, s. 409.

ğunu açıkladı.⁴⁵ Ancak bu kararlar beklendiği etkiyi göstermedi, başta Dózsa'nın kuvvetleri olmak üzere haçlı birliklerinin radikalleşmesine neden oldu. Ayaklanmacılar artık soyluların Osmanlılara karşı ülke savunmasını da boşladıklarını düşünüyorlardı. György Dózsa, Cegléd Şehri'nde yaptığı bildiriyle askerlerinin hedefini açıkladı:⁴⁶

“Alçak gönüllü yiğit Sekelli György, mübarek Hıristiyan milletin başı ve komutanı, beylerin değil sadece Macar Kralı'nın kulu. Macar kent, kasaba ve köylerine ve ayrıca Peşte ve Szolnok bölgesinde bulunan herkese ayrı ayrı selam eder!

Kafir soyluların bize, haçlı ordularının şimdiki kutsal faaliyetlerine ve toplantılarına karşı harekete geçtiklerini; bizleri amacımızdan döndürmeye çalıştıklarını biliyorsunuz. Bu nedenle dışlanma, ebedi öfke ve bütün malınıza mülkünüzü el konup başlarınızın alınacağı pahasına gecikmesiz ve tereddütsüz olarak Cegléd'e gelmenizi sizlere emrediyoruz. Gelin ki kutsal ordularımız ve rahim topluluğumuz kafir, lanetli soyluların ordularını ve gücünü bertaraf etsin. Böyle davranmanız icap eder, aksi halde merhum cezalara bizim tarafımızdan maruz bırakılacaksınız. O da yetmez sizleri evlerinizin kapılarına asacağız, kazığa oturtacağız, mallarınızı yakacağız, zincire vurup köle yapacağız, evlerinizi başınıza yıkıp kadın ve çocuklarınızı öldüreceğiz.

Hiçbir soylu sizin emeğiniz ve masrafınız olmadan büyük ya da küçük bir hayır yaptı mı? Eger bir soylu ev yapıyor, evleniyor, kızını kocaya veriyor, misafir kabul ediyor, doğuyor ya da ölüyor, kendi işi için krala gidiyorsa bunların masraflarını sizlere ödetiyor. Onlar köylülerin lehine hiçbir iş yapmaz. Zararı sizin tarafınızdan karşılanmayacak ne iyi ne de kötü bir şey soylunun başına gelmez. Bayramları size yastır, ondan vardır güneş ışığını kapatacak kadar çok paraları. Yas tutsalar da, ölülerini defnetseler de sizin paranızla yapıyorlar; sizleri kendileri için ağırlatıyorlar. Suçlu adamların sizin kaybınız olmaksızın ne özgürlükleri, ne büyüklükleri, ne de en büyük ve en hoş yücelikleri vardır. Canları para isterse ceplerini sizden çaldıkları paralarla doldururlar. Onlar gasbettikleri servetlerle büyük ve zenginlerdir. Yasaklanmış yöntemler kullanarak köylülerden en çok para toplayan beyler, aralarında en çok iltifata muktedir olanlardır. İnsan olan buna katlanmaz.”

Dózsa'nın Cegléd Bildirisi kendisini köylü ayaklanmalarının en eski formuyla şekillendiriyordu: Soylular zayıf ve çaresizlerden çalışıyorlar, onların hayatlarını, ailelerini, mallarını, tehdit ediyorlardı. Dózsa bir daha ele geçmeyecek bir fırsat yakaladığını gördü. Toprak sahipleri tarafından sömürülen köylülerin isteklerini pazarlığa meydan vermeden dile getiriyor, köylüleri feodal egemenler sınıfına ve kiliseye karşı silaha çağırıyordu. Dózsa konuşmasında amaçlarının soylu ve kutsal olduğunu belirtirken, kendilerini bu amaçtan döndürmek isteyen toprak sahiplerini kafir olarak niteliyordu. Dolayısıyla Dózsa'nın feodallerle olan sorunu sadece onların köylüler üzerindeki egemenlikleri değil aynı zamanda yaklaşan Osmanlı tehlikesine karşı gösterdikleri umursamazlığı.

⁴⁵ Gergely, *Pápaság története*, s. 461.

⁴⁶ Ayaklanmada egemen olan düşünceleri tam olarak yansıtılabilmek amacıyla bildirinin tümünü aktarmayı uygun gördük. Tubero'dan. Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 115.

Taurinus, Cegléd Bildirisi'nde yansıtılan ideolojiyle ayaklanmanın patlak vermesinden hemen sonra Güney Macaristan'daki gümrük ambarlarının yakılmasını birbirine bağlamaktadır. Feodal sistemde önemli yere sahip olan gümrüklere ve onların temsil ettiği hukuka karşı da mücadele başlatılmıştır.⁴⁷ Güney Macaristan'daki hayvan ticaretinde iç gümrüklerin üreticiler için büyük sıkıntı yaratması nedeniyle tepki, beklenmedik bir durum değildir.⁴⁸

Dózsa'nın bu konuşmayı yapıp yapmadığı tartışma konusudur.⁴⁹ Yapmadığını düşünsek dahi Tubero gibi humanist bir yazarın köylü ayaklanmasının önderi hakkında yukarıda çizdiği resim oldukça ilginçtir. Kronikçi Taurinus ve György Szerémi, Cegléd Bildirisi'nin varlığına ve bunun Dózsa tarafından gerçekleştirildiğine değinirken, başkaldırının haklı yönlerine ve bildirin meşru zeminine atıfta bulunmuşlardır.⁵⁰ Ancak çağdaşları Antal Verancsics, Dózsa'nın soylulara karşı ayaklanmasını büyük bir hata olarak nitelendirir. Kendisi bu durumu şöyle özetler: "...namussuzlar her beyi, yiğit milleti kazığa geçirdiler, öldürdüler."⁵¹ Öte yandan bildiride söylenenler 15 – 16. yüzyıl köylü hareketlerinin temel karakterini yansıtmaktadır. Metin husitist özelliklerinin yanı sıra dönem köylülerinin şikayetlerine tercüman olmakta, ayaklanmanın şeklini ve dinamiklerini göstermektedir. Bu bildiri söylenmiş ya da söylenmemiş olsun Dózsa'nın birliklerinde bu tip fikirlerin egemen olduğu kesindir. Bundan dolayıdır ki, köylüler bir toprak beyinin evine geldiklerinde derhal soyluluk beratlarını aramışlar, buldukları taktirde bunlara el koyup, evlerini ateşe vermişlerdir.⁵² Ayaklanmanın bastırılmasından sonra da aristokratların en büyük şikayeti soyluluk beratlarının ayaklanmacılar tarafından el konulup imha edilmesi olmuştur.⁵³ Taurinus'un açıklamasına göre isyancılar bu şekilde davranmaktadırlar; çünkü onlar ülke mallarının herkes için ortak olduğunu düşünmektedirler.⁵⁴

Ayaklanmacılar sadece toprak sisteminin revize edilmesini değil, aynı zamanda bir reform sürecinin başlatılmasını da talep etmeye başladı. Buna göre ülkede merkezi bir piskoposluk oluşturularak diğer piskoposluklar ortadan kaldırılmalı, bu piskoposun dışında her din adamı eşit olmalıydı.⁵⁵ Bu nedenledir ki, ayaklanma esnasında kilise topraklarına da el konulmuştur.

Mayıs sonunda tüm haçlı birlikleri ayaklanmaya dahil oldu. Biharda'ki birlikler kısa süreliğine Várad'ı ele geçirdi. Bundan sonra György Dózsa'nın birlikleri

⁴⁷ Dózsa ayaklanmasını Latin dilinde şiirselleştirerek anlatan Taurinus Stefan'ın (gerçek adı Stefanus de Stierochsel) notlarından. Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 139.

⁴⁸ Dudás, *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*, s. 8.

⁴⁹ István Tringli bildirinin muhtemelen ayaklanmaya katılan başka bir komutan tarafından gerçekleştirildiğini kaydetmektedir. Tringli, *Magyarország története (Mohács felé 1490 – 1526)*, 2009, s. 69.

⁵⁰ Taurinus Stefan'ın notlarından. Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 137-138. Juhász – Székely, *Szerémi György Magyarország Romlásáról*, s. 63-71.

⁵¹ Antal Verancsics, *1504 – 1566 Memoria Rerum: Magyarországon legutóbbi László király fiának, legutóbbi Lajos királynak születése óta esett*, (sajtó alá rendezte: Besseyei József) Magyar Helikon, Budapest 1981, s. 10.

⁵² Kubinyi, "A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlat", ss. 116.

⁵³ Bálint Hóman – Gyula Székü, *Magyar történet*, K. 2, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1936, s. 584.

⁵⁴ Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 139.

⁵⁵ Szűcs, "A Dózsa – parasztháború ideológiája", ss. 29.

yönlerini değiştirerek Tımuşköz'e doğru yol almaya başladı.⁵⁶ Báthori komutasındaki gruplar 23 Mayıs'ta, Csanád Eyaleti'ndeki Apátfalva'da Dózsa'nın birliklerini yenilgiye uğratmış; ancak hemen ertesi gün Dózsa, Nagylak'ta yaptığı baskınla Báthori'nin birliklerini dağıtmıştır.

Tubero Nagylak baskınına şöyle anlatır: *"Bu vakitte Báthori az miktardaki askeriy-le Tisza boyunca ilerliyordu. Ordular Nagylak köyünde, köylülerin ordularına yakın bir yerde karargah kurdular. Báthori köylülerin kendilerine saldırmaya cesaretlerinin olmadığını, savaşa kalkışamayacaklarını düşünüyordu. Ama György'ün birliklerinin bayraklarını kaptıkları gibi harekete geçtiğini anladığında asker sayısının az olması nedeniyle küçük bir çatışmadan sonra Tisza boyundaki bir kaleye sığındı..."*⁵⁷

István Báthori kaçmayı başarsa da Nagylak Savaşı'nda ikinci komutan ve Csanád Başpiskoposu Miklós Csáky, kale komutanı Péter Ravazdi, Dóczy György Nagylucsei ve birçok aristokrat ayaklanmacıların eline esir düştü. Bunları hazineden sorumlu István Telegdy ile birlikte kazığa oturtular.⁵⁸

IV. AYAKLANMANIN BASTIRILMASI VE KONSOLİDASYON SÜRECİ

Nagylak Savaşı'nda gerçekleştirilen idamlar ayaklanan köylülere karşı merkezi otoriteyi harekete geçirdi. Kral Ulászló, Macar baronlarını, başrahiplerini ve diğer toprak sahiplerini toplantı yapmak için Buda'ya çağırdı. 29 Mayıs'ta başlayan görüşmelerde kral, ülke topraklarını ve kralın tahtını korumaları için toprak sahiplerinden köylülere karşı harekete geçmelerini istedi.⁵⁹ Dózsa'nın birlikleri Dózsa'nın doğduğu topraklara, Erdel'e doğru ilerlediğinden feodaller, kurulacak ordunun o sırada 27 yaşında olan Erdel Voyvodası János Szápolyai tarafından idare edilmesini uygun gördü.⁶⁰

Dózsa'nın kuvvetleri önce Lippa (3 Haziran), ardından Lippa'dan 15 km. mesafedeki Sólomos (10 Haziran) kalesini ele geçirdi.⁶¹ Lippa bu dönemde büyük darphanesiyle, tuz madenleri, gümrük ambarları ve pazarlarıyla Macar ticaretinin en önemli merkezlerinden biriydi. Dózsa bundan sonra Tımuşvar'ı kuşatma altına alsa da başarı sağlayamadı; ancak Tımuşvar ve Göle dışında Maros Nehri boyundaki tüm kaleler ayaklanmacıların eline geçti.⁶²

21 Haziran'da harekete geçen János Bornemisza idaresindeki bin atlı ve çok sayıda yaya Dózsa'ya karşı toprak sahiplerinin ilk zaferini kazandı. Savaş, Dózsa birliklerinin Buda'ya ilerledikleri sırada Gubács Ovası'nda gerçekleşti. Yine 21

⁵⁶ Iván Bertényi – Gábor Gyapay, *Magyarország rövid története*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1992, s. 172. Yazarlar başkaldırıya artan katılımı, köylülerin içinde buldukları sefalet ve açlığa değil; iyileşen yaşam koşulları neticesinde toprak beyleri tarafından garanti edilen hayat şartlarına razı olmalarına bağlamaktadır. Yine onlara göre Cegléd Şehri Bildirisi ve Dózsa'nın gördüğü işkenceler birer efsaneden ibarettir. Bkz. Bertényi – Gyapay, *Magyarország rövid története*, s. 173.

⁵⁷ Tubero'dan. Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 116.

⁵⁸ Vilmos Frankl, "Adalékok az 1514-dik évi póríazadás történetéhez", *Századok*, VI/7, Szeptember 1872, ss. 441.

⁵⁹ Kubinyi, "A Jagelló-kori Magyarorszag történetének vázlatá", ss. 114.

⁶⁰ Hóman – Szekfú, *Magyar történet*, K. 2, s. 586.

⁶¹ Bertényi – Gyapay, *Magyarország rövid története*, s. 172.

⁶² Hóman – Szekfú, *Magyar történet*, K. 2, s. 586.

Haziran'daki Debrő ve Temmuz ayı başındaki Egervölgy vuruşması ayaklanan köylü birliklerine karşı büyük darbe indirdi. Aynı anda pek çok yerde zuhur eden başkaldırı iki ay gibi kısa bir sürede bastırıldı. Buda'ya geri dönen çeşitli büyüklükteki kuvvetler Buda kale komutanı tarafından dağıtıldı, Bács – Bodrog bölgesinde ayaklananları ise Belgrad askerleri bastırdı. Diğer irili ufaklı birlikler toprak sahiplerinin kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldı. 15 Temmuz'da János Szapolyai tarafından mağlub edilen György Dózsa ve yaklaşık 40 000 kişilik birliği Tímışvar'da silahlarını teslim etti.⁶³

György Dózsa ve diğer liderler yakalandıktan sonra ağır işkencelerden geçirildi. Ayaklanmaya katılan kitlelerin Osmanlılara karşı ne denli büyük bir öneme sahip oldukları dönemin yöneticileri tarafından kavranamadı. Kaldı ki toprak sahiplerinin amacı toplumsal dengenin yeniden kurulması ve askeri kuvvet alanındaki istikrarın sağlanması değil, ayrıcalıklı durumlarının derhal yerine oturulması ve ayaklanmaya katılanların imha edilmesi idi. Macar tarihçi György Szerémi'nin kayıtlarına göre Dózsa yakalandıktan sonra sorguya çekilmiş, bu sırada János Szapolyai ile yaptığı görüşmede acı çektirilmeyeceğine dair kendisine teminat verilmiştir.⁶⁴ Szerémi'nin kayıtlarından Dózsa'nın Szapolyai ile anlaşmaya çalışmasına tanık oluyoruz: "...Beni öldürme voyvoda efendim, çünkü ben sana gelecekte bütünü Macar soylularından daha fazla hizmet ederim; bu eşkiyalardan senin daha çekeceğin var..."⁶⁵ Bu sözlerde dikkati çeken husus, Dózsa'nın Erdel Voyvodası ile anlaşma çabası içinde olmakla beraber Macar soylularına karşı yürüttüğü davadan vazgeçmemiş olması; onları eşkiya olarak nitelendirmesidir.

György Dózsa'nın idamı Macar tarihinin en acımasız örneğini teşkil etmektedir. Dózsa'nın önderliğindeki köylüler de soylulara merhamet göstermemişlerdi; fakat Dózsa'ya uygulanan işkencelerin örneğine başka hiçbir dönemde rastlanmamaktadır: Kıyafetleri beline kadar çıkartılan Dózsa, "Köylülerin kralı" için yapılan tahta oturtuldu, ardından demirden yapılmış ve ateşe verilmiş bir taç kendisine giydirildi. Dózsa'nın komutanları zindana kapatılıp iki hafta boyunca aç bırakıldı. Bunların önemli kısmı uzun süren açlığa dayanamayıp telef oldu. Hayatta kalanlar "taçla kuşanmış" Dózsa'ya götürüldü ve onlara müzik eşliğinde dans ederek her turda vezirin etinden yemeleri emredildi. Szerémi, bu olaylar cereyan ederken Dózsa'nın şöyle seslendiğini anlatıyor: "...ben bu kutsal haçı kafirler için elbiseme diktim, şimdi kendi kardeşlerime dayanmam gerekiyor..."⁶⁶ İdamı hakkında Taurinus'tan devam:⁶⁷

*"...Parçaladı elbisesini cellat, yanan asayı verdi eline
Ateşten tacı yerleştirdi kralın başına
Hükümdar ilan etti onu böylece.*

⁶³ Károly Szabó, "Egy adat Dózsa György életére", *Századok*, X/1, Január 1876, ss. 21.

⁶⁴ Juhász – Székely, *Szerémi György Magyarország Romlásáról*, s. 68.

⁶⁵ *Age.*, s. 68.

⁶⁶ *Age.*, s. 69.

⁶⁷ Geréb, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, s. 140.

Değnekle dövülmüş hizmetçileri etrafında toplandılar
 Vahşiler gibi dans ettiler, krallarına güldüler
 Zápolya işaret etti, adamları kılıçlarıyla Dózsaninkileri tehdit etti
 Dişleriyle koparsınlar, çığnesinler diye Dózsa'nın etini
 Kesilen parçalara da geçirdiler dişlerini
 Mümin adamları lokmaladılar efendilerinin etini
 ...Celallenmiş cellat yerde yatanı ayırdı dört parçaya
 ...Başını kestiği demiriyle seslendi her bir yana:
 Yurtta harb eden böyle can verir!"

68

69

Yukarıdaki betimlemeler Orta Çağ'ın alışıla gelmiş şiddet tablosu olarak nitelendirilebilir. Ancak ayaklanmanın sonucu Macar Krallığı'nın değil toprak beylerinin işine gelmekte, idam şekli de onların aldığı intikamın ölçüsünü yansıtmaktadır.

Feodallerin tutumunun tetkiğinde István Werbőczy'ye değinmek yerinde olacaktır. Aristokrat kökenli küçük bir aileden gelen Werbőczy önce Krallık Divanı'nda yazıcı oldu, ardından Kral Mátyás'ın arşivinde çalıştı; aynı yerde yargı hakimliğine atandıktan sonra kral naipliğine kadar yükseldi.⁷⁰ Zamanla en geniş topraklara sahip feodal beylerden biri haline gelerek 1492 yılındaki bir davada şu sözleri sarf etti: "...köylüyü ve sonsuz hizmetlerini zapt edelim ki cezalarını sonsuza kadar çeksinler..."⁷¹ Dózsa idaresindeki köylü hareketinin baş göstermesiyle beraber 1514 yılında Kral Ulászló'nun isteği üzerine *Opus Tripartitum Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae*⁷² adlı eserini kaleme aldı. Bu eserinde Macar hukukunun geleneklerinden ve özelliklerinden bahsedip köylüler ve feodaller arasındaki keskin çizgiyi vurguladı.⁷³ Üçlü Kitap'ın III. bölümünün 30. maddesinde Werbőczy şunları kaydediyordu: "...işinin ücreti ve ikramiyesi dışında köylünün, efendisinin toprağında hiçbir miras hukuku yoktur; bütün toprağın sahipliği sadece toprak beyinindir..."⁷⁴

Werbőczy'nin görüşleri Macar tacını, soyluların varlığına ve birliğine bağlıyordu. Buna göre Kutsal Macar Tacı soylu topluluğunun bir sembolüydü.⁷⁵ Böylelikle soylular, soylu olmayanları Macar Devleti'nin dışında bırakıyordu. Kral ise soylulardan oluşan *communitasın* istek ve amaçları doğrultusunda idaredeki pasif rolünü üstleniyordu; görevi onların çıkarları doğrultusunda hükümdarlık etmekti. Kutsal Macar Tacı hakkında oluşturulan bu doktrin soylu sınıfın her üyesini kendine sağlamca bağladı.⁷⁶ Werbőczy'nin görüşleri Macar soylularındaki milli bilincin oluşmasında tartışmasız büyük öneme sahiptir; ancak bu etki pratikte hiçbir zaman işleyişe geçememiş, aristokratlar önce Osmanlı sonra Habsburg egemenliği neticesinde yüzyıllar boyunca bir politik birliğin liderliğini üstlenememiştir. Muazzam devletlerin takımerklerinin gücü ve tecrübesi bu "ikinci sınıf aristokratların" yükselişine engel olmuştur. Doktrin Macar köylülerinin durumunda neden olduğu gerilemenin ömrü ise bir o kadar uzun olmuş, bu anlamda öğreti; Dózsa'dan alınan intikamı ardından gelen yüzyıllara miras bırakmıştır.

Macar soylu sınıfının ekonomik ve siyasi çıkarlarının hukuksal rötüşlerini Werbőczy gerçekleştirdi. Düşünceleri, kendisinin de dahil olduğu toprak sahipleri

⁶⁹ Márki, *Dósa György 1470-1514*, s. 428.

⁷⁰ Ágnes Kenyeres, *Magyar életrajzi lexikon*, K. II., Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, s. 1039. Mályusz, "Az 1514. évi jobbagyháború okai", ss. 377.

⁷¹ Barna Mezey, "Werbőczy István", *Rubicon*, X/7, Július 1990, ss. 17.

⁷² Şanlı Macar Krallığı Örfi Hukukunun Üç Kitabı

⁷³ István Werbőczy, *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármias könyve*, latin-magyar nyelvű kiadás, Gazda István, der., (çev. Csiky Kálmán), Téka, Budapest 1990.

⁷⁴ *Age.*, s. 251.

⁷⁵ Mályusz, "Az 1514. évi jobbagyháború okai", ss. 377.

⁷⁶ *Agm.*, ss. 377.

rinin işbirliğinden doğacak politik bir kudretin vücuda getirilmesi gibi önemli bir tarihi denemeydi. Üçlü Kitap bir yandan kral otoritesini zayıflatırken diğer yandan köylüleri köle statüsüne indiriyor ve bu vasıta ile toprak sahiplerinin rolünü güçlendiriyordu. Toprak sahiplerinin politik beklenti ve etkilerinin artması dönemin koşullarına göre demokratik bir gelişme olarak nitelendirilebilir.⁷⁷ Ancak bu yaklaşım yüzeysel olmaktan öteye geçmemektedir; çünkü soyluların politik kazanımlarının ana hedefi ayrıcalıklı sınıfın eksiksiz bir siyasi konfora ulaşmasıdır.

Üçlü Kitap, Macar toplum tarihindeki yerini yavaş ama kararlı bir şekilde sağlamlaştırdı; prestijini haklarının bu denli geniş çerçevede korunduğu hiçbir alan bulamayan toprak sahipleri sağlıyordu. Politik olarak aforoz edilmiş ve toprak edinme hakları ellerinden alınmış köylüler ise serf konumuna indirildi. Bunların yanı sıra Üçlü Kitap, küçük toprak sahiplerinin başrahipler ve büyük aristokratlar karşısındaki politik meşruiyetlerinin dayanak noktası oldu.⁷⁸

Dózsa'nın idamından sonra, 18 Ekim 1514'te toplanan Macar Meclisi'nde ayaklanmaya katılanların cezalandırılması hakkında karar alındı:⁷⁹ *"Beylerine karşı baş kaldıran köylüleri, hainleri ağır cezalara çarptırmak gerekir. Ancak köylülerin ortadan kalkmasına neden olacak kadar çok kan akıtılması mübah olmaz; serfler olmaksızın soyluların fazla değeri yoktur.*

Kanun maddesi 1: Bütün komutanları, yüzbaşları, onbaşları, ayaklanan köylüleri saklayanları, soyluların katillerini, kadın ve kızların namusuna göz dikenleri hiçbir acıma göstermeksizin öldürmek; her şekilde yok etmek gerekir.

Kanun maddesi 3: Bu hainlerin hatıraları, cezaları torunlarına da miras geçsin ki herkes beylere karşı isyan edenlerin ne büyük bir suç işlediğini görsün. Surlarla çevrili kentlerin köylüleri, beylerine ve ülkenin kutsal tacına bağlı kalarak suçlu köylülerle birlikte hareket etmeyenler dışında bu ülkedeki tüm köylüler ihanetleri nedeniyle bağımsızlıklarını kaybetmiştir; taşınma hakları ellerinden alınmıştır, bundan böyle beylerine sonsuz hizmette bulunacaklardır.

Kanun maddesi 4: Köylüler efendilerinin izni olmaksızın başka bir yere taşınma ve bir yerde sürekli ikamet etme haklarından yoksun bırakılmışlardır."

Yapılan kanunların en ağır sonucu köylü ve serflerin çalışmalarına ilişkin yeni düzenlemeleri ön görmesi değil, toprakta çalışanı statüsü sarsılmayacak şekilde toprağa bağlaması; Orta Çağ'ın toprak anlayışını tazelemesiydi. Taşınma hakkının kaldırılması köylüleri doğrudan feodalın idaresine terk etti. Feodal ekonomi onlarsız duracağından serfler kendilerine karşı yönlendirilecek şiddetten muaf oldular.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra bazı toprak sahipleri el konulan mallarını geri alabilmek için eşkiya birlikleri kiralayıp serflerin evlerini aratmaya başla-

⁷⁷ Bertényi – Gyapay, *Magyarország rövid története*, s. 174.

⁷⁸ Değerlendirme için bkz. Féja, *Dózsa György*, s. 116.

⁷⁹ *Magyar törvénytar: 1000 – 1526 évi törvénygyűjtemek*, Márkus Dezső, der., Corpus Juris Hungarici, Franklin, Budapest 1899, s. 727.

di. Ancak ev aramaları sırasında pek çok kez serfin kendi mallarına el koyuyorlardı. Buna karşılık serfin beye dava açma hakkı bulunmuyordu.⁸⁰ Köylülerin vergileri arttırıldı, ayrıca ayda bir kere tavuk, yılda iki kere ördek, yılbaşında ise her on tarladan bir domuz olmak üzere beylere hediye verme zorunluluğu getirildi.⁸¹ Çok sayıda köylünün idam edilmesi nedeniyle üretimde aksaklıklar ortaya çıktığından köylü kadınlar idam edilen kocalarının yerine toprağa sürüldü.⁸²

V. MOHAÇ ARİFESİ VE SİYASİ DÖNÜŞÜM

Eski Macar toplumunun politik dengesi güçlü merkezi otoriteye dayansa da Mátyas Hunyadi'nin ölümünden sonra başlayan Jagello Hanedanlığı zamanında feodalizm yükselişe geçti. György Dózsa'nın idam edilmesinden sonra Macar toplumu feodaller ve onların egemenliği altındakiler olmak üzere ikiye bölündü, ayrıca toprak beyleri arasındaki bağıllık ve politik bilinç güçlendi.⁸³ Ayaklanmanın bastırılmasını takiben János Szapolyai'yi destekleyen toprak sahipleri, II. Ulászló'nun yerine Erdel Voyvodası'nı kral ilan etmenin planlarını yapmaya başladı.⁸⁴ II. Ulászló, feodallerin gücünün bu denli artmasından tedirgin olmuş olacak ki, ayaklanmanın bastırılmasına yardım etmeleri için Macaristan'a çağırılan Müns-terberg kuvvetlerini bir süreliğine Buda'da tuttu.⁸⁵

Başkaldırıdan sonra feodallerin iradelerinin ön plana çıktığı yargı sürecinde kalkışmaya katılan herkesin idam edilmesine büyük gayret gösterildi. Ancak hem üretici hem de savaş gücü olarak düşünülüp, kendilerinden ordu kurularak yararlanılmaya çalışılmış köylü nüfusunun büyük oranda azalmasına neden olan bu gelişmeler Macaristan savunmasını toprak sahiplerinin görevi haline getirdi. Merkezi otoritenin zayıflığı da feodallerin bu alandaki sorumluluğunu arttırdı. Soylular ellerinde bulunan askeri gücün yeterli olmadığını açık şekilde farkında olsalar da ikinci bir Dózsa vakasıyla yüzleşmek istemediklerinden köylülerin ve küçük toprak sahiplerinin bir daha silahlandırılmasından büyük tedirginlik duydular. Ancak yaklaşan Osmanlı tehlikesi köylülerin durumuyla ilgili yeni endişelerin ortaya çıkmasını beraberinde getirdi. Papa elçisi Da Burgio'nun notları bu endişeleri yansıtmaktadır: "*Osmanlılar serflere özgürlüklerini vaad edebilirler, büyük bir gücün askeri desteğini alacaklarından Dózsa ayaklanmasından çok daha sert bir ayaklanmanın fitili ateşlenir...*"⁸⁶ Feodallerle ters düşmek istemeyen Macar Sarayı ise köylülerin durumunu iyileştirmeye cesaret edemedi. Da Burgio Macar idaresi ve askeri gücü hakkında şu satırları kaydetmekte: "*...Macarların orduları her zaman böyle oldu. Kanunlara göre askerleri sadece on beş gün silah altında kalırlar, bu ise ordunun ancak kral*

⁸⁰ Féja, Dózsa György, s. 139.

⁸¹ Dudás, *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*, s. 8.

⁸² Age., s. 8.

⁸³ Berta – Nagy, *Parasztháború 1514-ben*, s. 83.

⁸⁴ Lajos Tokay, *Magyarország kormányzata a Jagelló-korban*, Petőfi Nyomda, Békés 1932, s. 104.

⁸⁵ Gyula Szvák, *Magyarország uralkodói*, Pannonica Kiadó, Budapest 2003, s. 186.

⁸⁶ Károly Kis – Tamás Katona, *Mohács emlékezete*, Európa, Budapest 1979, s. 112.

tarafından idare edilmesi durumunda geçerli. ...savaşmaya keyifleri, cesaretleri olsa da topları, komutanları, gemileri, yiyecekleri, silahları yok; neyle karşı karşıya olduklarının farkında değiller, nasıl savunma yapacaklarını bilmiyorlar...”⁸⁷

Mohaç'tan önce toplanan Macar Meclisi köylülerden askeri güç olarak yararlanmanın planlarını yapmaktaydı. Soylular, kendi çıkarlarının garanti altında tutulması ve köylü ordularının kurulması arasında tekrar bir seçim yapmak zorunda kaldı. 1526 yılında yürürlüğe giren kanun soyluların kendi menfaatleri yanında karar verdiklerini göstermektedir:

“Kanun maddesi 10: ...ihtiyaç durumunda köylülere silah vermek gerekir... ...savaşta bütün köylülerin seferber edilmesi ancak son ihtimaldir.”⁸⁸

II. Ulászló idaresinin zayıflığı ve hanedanlığın Çek asıllı olması nedeniyle János Szapolyai feodallerden destek alarak devletin başına geçmeyi planlamaktaydı.⁸⁹ Dózsa ayaklanmasının önünü alması János Szapolyai'ye beklediği fırsatı sundu. Mohaç hezimetini bu anlamda Szapolyai için ikinci önemli fırsat oldu. János Szapolyai, Mohaç'tan sonra 11 Kasım 1526'da Macar kralı seçildi. Osmanlıların müttefiki olarak kabul edilmiş, yıllık vergi ödemesine gerek görülmemiştir;⁹⁰ bununla beraber Osmanlılar için yalnızca “güvenilir” bir hükümetti. 1541 yılında Buda'nın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Szapolyai'nin krallığı yürürlükten kaldırıldı ve Osmanlı egemenliğine giren Macar toprakları üç sancak beyliğine bölündü.

SONUÇ

Macar siyasetinin iç dinamiklerinde mevcut bulunan zıtlıklar, Kral II. Ulászló devrinde belirginleşerek toplumsal birliği tehdit eden en büyük öge haline geldi. Bu anlamda biri Jagello Dinastisi'nin başında olduğu merkezi idare, diğeri ise toprak sahipleri olmak üzere birbiriyle sürekli sürtüşme halinde olan iki güç kendini gösterdi. Toprak sahipleri gerçek anlamda ülke ekonomisini sırtlayan köylü ve serfleri politik yaşamdan tamamen dışladı, buna karşılık vergi ve iş yükünü sürekli arttırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan için önemli bir tehlike olarak ortaya çıktığı andan itibaren Macar idarecileri daimi ordu kurulmaksızın ülke savunmasının mümkün olmayacağını biliyordu. Başpiskopos Tamás Bakócs'un planı Osmanlılara karşı bir halk ordusunun kurulması olsa da bu deneme ayaklanmayla, Macar tarihinin en radikal köylü hareketinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı: Elleri silah verilen köylüler beylerinden hesap soracaktı.

Orta Çağ Avrupası'nın büyük köylü hareketlerine nispetle Macar köylü ayaklanmasının ayrı bir yeri vardır. Ayaklanma köylüler tarafından önceden planlan-

⁸⁷ Kis – Katona, *Mohács emlékezete*, s. 112 – 147.

⁸⁸ *Magyar Törvénytar: 1000 – 1526 évi törvényczikkek*, s. 914.

⁸⁹ Ágnes Várkonyi, *Három évszázad Magyarországtörténetében*, K. 1, Korona Kiadó, Budapest 1999, s. 13 – 22.

⁹⁰ Bethlen Farkas, *Erdély története a mohácsi csatától a váradi békekötésig*, K. 1, Enciklopédia Kiadó, Erdélyi Múzeum – Egyesület, Budapest 2000, s. 16.

mamıştır. Haçlı birlikleri en basit anlamda Osmanlılara karşı savaşmak için bir araya gelmiş, bu durum kendilerine istek ve beklentilerini gerçekleştirebilmek için bir fırsat yaratmıştır. Ayaklanmacılar maddi ve manevi anlamda bağımsızlık talep edip, feodaller tarafından yön verilen ekonomiye ve onların köylüler üzerindeki haklarına son verilmesini istemiştir. Dózsa önderliğindeki birlikler merkezi bir kilise kurarak bütün rahipleri bu kiliseye bağlamayı da planlamışlardır, onlara göre bir ülkeye bir kral bir de kilise yeterlidir. Bu ise mücadelenin reformcu yanını yansıtmaktadır.

Köylü ayaklanması 1514 yılında bastırılrsa da ardında bıraktığı iz, Rákóczi bağımsızlık savaşına kadar Macar istiklal mücadelelerinin mihenk taşı haline gelmiştir. Bununla birlikte başkaldırı sonrası yapılan kanunlarla feodallerin gücü o denli artmıştır ki Macar ekonomisi, Orta Çağ'ın katı sosyopolitik ve iktisadi çarklarına yeniden dahil olmuştur. Daimi ordunun kurulması yönündeki planlar hayata geçirilememiş, toprak sahipleri bütün enerjilerini köylüleri tekrar hizaya sokmak için harcamıştır.

KAYNAKÇA

- Bán Péter, *Magyar történelmi fogalomtár*, K. 1, Gondolat, Budapest 1989.
- Berta Gábor – Nagy Antal Fekete, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat, Budapest 1973.
- Bertényi Iván – Gyapay Gábor, *Magyarország rövid története*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1992.
- Draskóczy István, *A tizenötödik század története*, Pannonica Kiadó, Budapest 2000.
- Dudás Gyula, *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*, Engel A., Szeged 1887.
- Elekes Lajos, "Hunyadi hadserege", *Századok*, LXXXIV/1, Január 1950, ss. 85 – 120.
- Farkas Bethlen, *Erdély története a mohácsi csatától a váradi békekötésig*, K. 1, Enciklopédia Kiadó, Erdélyi Múzeum – Egyesület, Budapest 2000.
- Féja Géza, *Dózsa György*, Meffhosz Könyvkiadó, Budapest 1939.
- Frankl Vilmos, "Adalékok az 1514-dik évi pórlázadás történetéhez", *Századok*, VI/7, Szeptember 1872, ss. 431 - 446.
- Geréb László, *A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514*, Hungária, Budapest 1950.
- Gergely Jenő, *Pápaság története*, Kossuth Kiadó, Budapest 1982.
- Glatz Ferenc, *A magyarok krónikája*, Officina Nova, Gütersloh Mahndruck 1995.
- Honvári János, *Magyarország gazdaság története (A honfoglalástól a 20. század közepéig)*, Aula Kiadó, Budapest 1996.
- Hóman Bálint – Szekfű Gyula, *Magyar történet*, K. 2, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1936.
- Ikvai Nándor, *Cegléd története*, Studia Comitatus, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Budapest 1982.
- Imreh István, *Székelyek a múlt időkben*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1987.
- Juhász László – Székely György, *Szeréni György Magyarország Romlásáról*, Magyar Helikon, Budapest 1961.
- Kardos Tibor, "Huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház alakulásában", *Századok*, LXXXIV/1, Január 1950, ss. 121 – 177.
- Kenyeres Ágnes, *Magyar életrajzi lexikon*, K. II., Akadémiai Kiadó, Budapest 1969.
- Kis Károly– Katona Tamás, *Mohács enlékezete*, Európa, Budapest 1979.
- Kovács Péter, *Matthias Corvinus*, Officina Nova, Budapest 1990.
- Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, *Magyarország története előidőktől 2000-ig*, Pannonica Kiadó, Budapest 2002.
- Kubinyi András, "A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén", Ferenc Szvircsek, der., *Discusiones Nogradenses 1.*, Salgótarján 1984, ss. 5-24.
- Kubinyi András, "A parasztság hétköznapi élete a középkori Magyarországon", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, XXI/17, Január 1984, ss. 224 – 225.
- Kubinyi András, "A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlatja", *Századok*, CXXVIII/2, Március 1994, ss. 85 – 120.
- Magyar törvénytár: 1000 – 1526 évi törvénycikkek*, Márkus Dezső, der., Corpus Juris Hungarici, Franklin, Budapest 1899.
- Mályusz Elemér, "A mezővárosi fejlődés", Székely György, der., *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1956, ss. 128 – 191.
- Mályusz Elemér, "Az 1514. évi jobbágyháború okai", *Társadalomtudomány*, VI/5, Május 1926, ss. 373 – 380.
- Márki Sándor, *Dósa György 1470-1514*, Dézsi Lajos, der., A Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1913.
- Márosi Endre, "Dózsa György parasztháborúja", *Haditörténelmi Közlemények*, XIX/3, Szeptember 1972, ss. 387 - 390.
- Mezey Barna, "Werbóczi István", *Rubicon*, X/7, Július 1990, ss. 15 – 20.

- Molnár Erik, *A magyar társadalom története az Árpád kortól Mohácsig*, Szikra, Budapest 1949.
- Monumenta Ungarica*, Johann Christian Engel, der., Vienna 1809.
- Nemeskürty István, *Önfia vágta sebé*t, Magvető Kiadó, Budapest 1975.
- Pamlény Ervin – Székely György, *Magyarország története*, K. 1, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1964.
- Rácz Lajos, "Egyház – állam – közigazgatás a feudalizmus idején", Gergely Jenő – Izsák Lajos, der., *A Magyar államiság ezer éve*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2001, ss. 247 – 257.
- Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare (1500 –1700)*, UCL Press Limited, London 1999.
- Rugonfalvi István Kiss, *Székely nemzet története*, Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő 2004.
- Rugonfalvi István Kiss, *A nemes székely nemzet kép*, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz 2009.
- Soós József, "Az 1514 évi parasztháború jellegének és ideológiájának fő vonásai", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/3, Szeptember 1972, ss. 449 – 458.
- Szabó Károly, "Egy adat Dózsa György életére", *Századok*, X/1, Január 1876, ss. 18 - 21.
- Szekfű Gyula, *Nép, nemzet, állam; válogatott tanulmányok*, Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Székely György– Geréb László, "A magyar parasztháborúk irodalma 1437 – 1514", *Századok*, LXXXIV/3, Július 1950, ss. 415 – 419.
- Szűcs Jenő, "A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága", *Levél-tári Közlemények*, XLIII/1, Január 1972, ss. 213 – 261.
- Szűcs Jenő, "A Dózsa – parasztháború ideológiája", *Valóság*, XV/11, November 1972, ss. 12 - 39.
- Szvák Gyula, *Magyarország uralkodói*, Pannonica Kiadó, Budapest 2003.
- Tokay Lajos, *Magyarország kormányszata a Jagelló-korban*, Petőfi Nyomda, Békés 1932.
- Tringli István, *Az újkor hajnala 1440 – 1541*, Vince Kiadó, Budapest 2003.
- Tringli István, *Magyarország története (Mohács felé 1490 – 1526)*, K. 8, Kossuth Kiadó, Budapest 2009.
- Varga Beáta, *Önállóság, autonómia vagy alávetettség*, Bölcsész Konzorcium – Jate Press, Szeged 2008.
- Várkonyi Ágnes, *Három évszázad Magyarország történetében*, K. 1, Korona Kiadó, Budapest 1999.
- Verancsics Antal, *1504 – 1566 Memoria Rerum: Magyarországon legutóbbi László király fiának, legutóbbi Lajos királynak születése óta esett*, (sajtó alá rendezte: Bessenyei József) Magyar Helikon, Budapest 1981.
- Werbőczy István, *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármas könyve*, latin-magyar nyelvű kiadás, Gazda István, der., (cev. Csiky Kálmán), Téka, Budapest 1990.